

Reuss'owie w Stanisławowie

17 lipca 1784 r. Heinrich XXXVIII hrabia Reuss – Köstritz poślubia Henriette Friederike Ottilie von Schmettow, która we wianie wnosi wieś Stonsdorf.

Panna młoda w chwili ślubu ma 28 lat. Wkrótce urodzi im się córka, która niestety umrze, nie doczekawszy roku. Także Otylia umiera, dwa lata po ślubie, w następstwie komplikacji poporodowych. Zostaje pochowana na przykościelnym cmentarzyku w Stanisławowie.

Heinrich XXXVIII jest synem Heinricha IX, hrabiego von Plauen, który u Fryderyka Wielkiego pełnił funkcję królewskiego marszałka dworu i ministra stanu oraz hrabiny Amalii Esperance von Wartensleben und Flodroff. To potomek młodszej linii, bardzo poważanej rodziny von Reuss, której majątki leżały zarówno w Saksonii, jak i na Śląsku. Należy do grona szlachty nowoczesnej, wykształconej, otwartej na nowe trendy i kochającej przyrodę.

Pałac Reuss'ów w Stanisławowie. Miedzioryt ok. 1800 r.

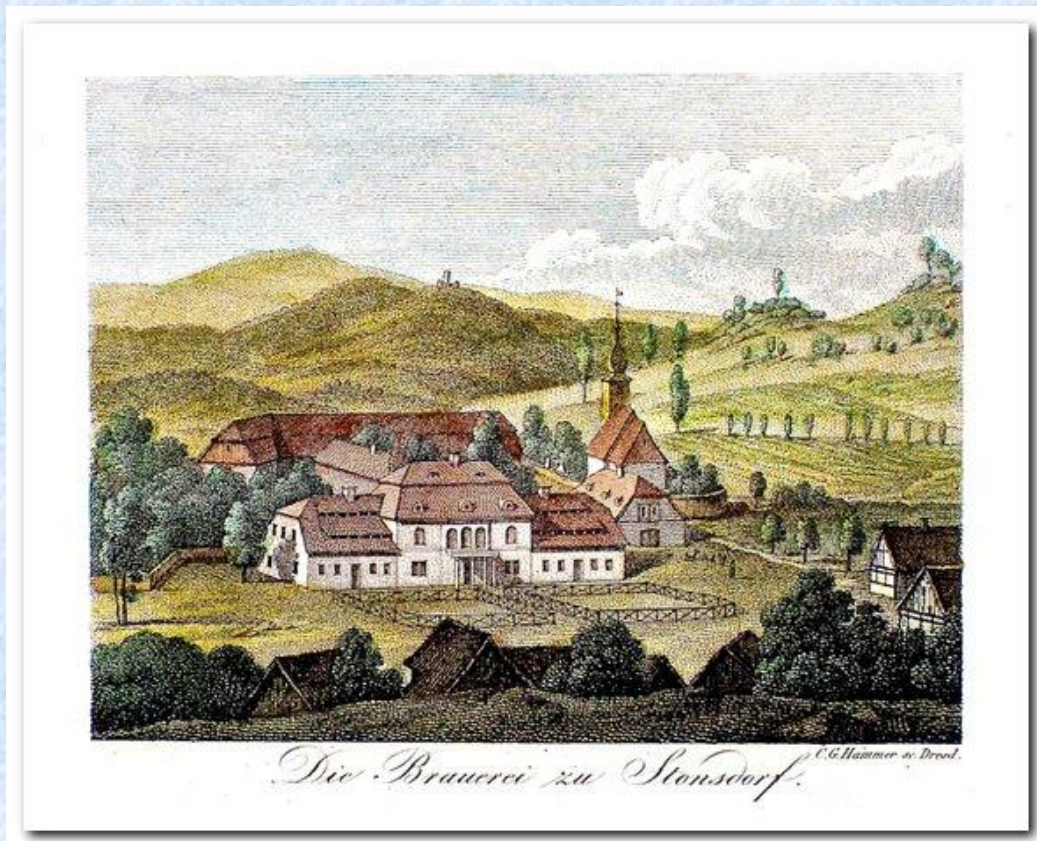
1784 r. – Z powodu złego stanu technicznego rozebrana zostaje wieża kościelna. W tym samym roku wybudowano nową i wsparto ją szkarpami, czyli do dziś stojącymi murami wspierającymi. Wieżę ściągnięto metalowymi ankrami i nakryto dachem. Na swoje miejsce wróciły dzwony, które od 1740 r. z powodu zagrożenia zawaleniem, przez ponad 40 lat umieszczone były w wolno stojącej dzwonnicy, przy wejściu na plac kościelny od strony wsi. Więcej o tym remoncie napiszę w opracowywanej – historii kościoła w Stanisławowie.

1787 r. – Rozpoczęcie budowy pałacu w górnym Staniszowie.

Źródła nie podają, czy w tym miejscu, już wcześniej stała jakaś budowla. Wiemy natomiast, że folwark, usadowiony obok pałacu, istniał już dużo, dużo wcześniej o czym pisałem w poprzednim rozdziale.

1788 r. – Wybudowany zostaje budynek, z przeznaczeniem na szkołę.

Jest to dzisiejszy dom nr 84, w którym później zostanie umieszczony ośrodek opiekuńczy tzw. „Augusten-Luisen-Pflege”. Swojej funkcji nie będzie pełnił zbyt długo.

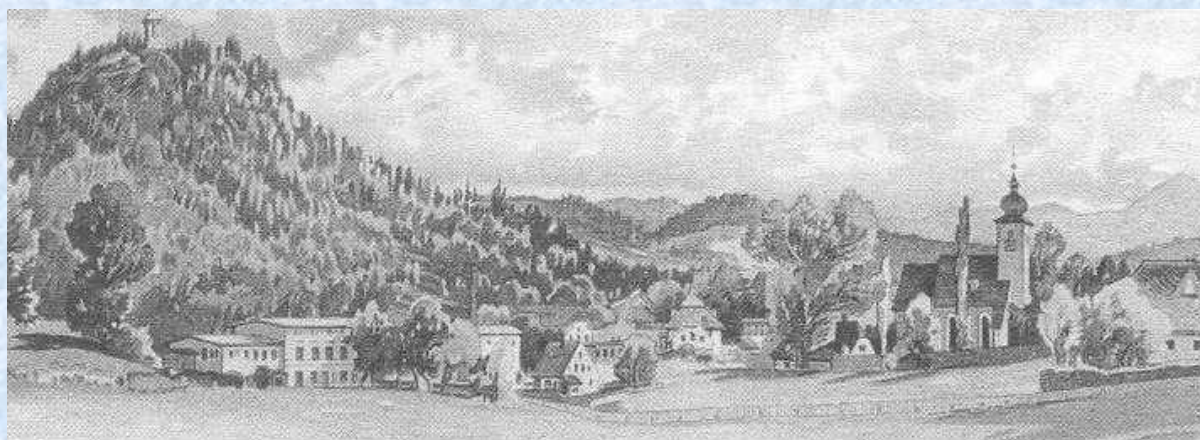

Browar w Staniszowie. C.G.Hammer. Litografia kolorowana ok.1830 r.

1790-1791 r. – Sprowadzeni z Waldenburg (Wałbrzych) górnicy wykuwają w Witoszy 80 - metrowy tunel. Tunel znajduje się z tyłu budynku nr 69, którego wówczas jeszcze nie było. Wykuto go w litym granicie, bez potrzeby zabezpieczania obmurowaniami. Później otrzyma on elektryczne oświetlenie, służyć zaś będzie jako piwnica do przechowywania piwa i lodu. Lód rąbany był na czystych zbiornikach wodnych w zimie i przykryty słomą potrafił utrzymać się, w tej niezwyklej piwnicy do następnej zimy. Jeśli chodzi o piwo, to było ono produkowane do 1920 r. kiedy to koncesję na jego produkcję przekazano Görlitzer Brauerei (browarowi zgorzeleckiemu).

1802 r. – Heinrich XXXVIII von Reuss funduje kościołowi w Staniszowie zegar wieżowy. Do obsługi zegara, z wynagrodzeniem rocznym 5 talarów, wyznaczony został nauczyciel szkolny.

1810 r. – Christian Gottlieb Korner zakłada w wynajętych od dziedzica pomieszczeniach browaru wytwórnię likierów. Hitem, o światowej marce staje się „Echt Stonsdorfer Kräuter-Bitter”. Korner przybył w 1801 r. z Paryża, gdzie poznał nowoczesne metody destylacji. W browarze, gdzie z początku był zatrudniony, zarabiał 1 talara i 3 srebrne grosze na tydzień. W 1868 r. wytwórnia zostaje przeniesiona do Cunnersdorf (dzielnica Jeleniej Góry), ale nazwa trunku – Stonsdorfer - pozostała do dzisiaj.

Widok centrum Stanisławowa z drogi cieplickiej. Grafika, po 1901 r. Autor nieznany.

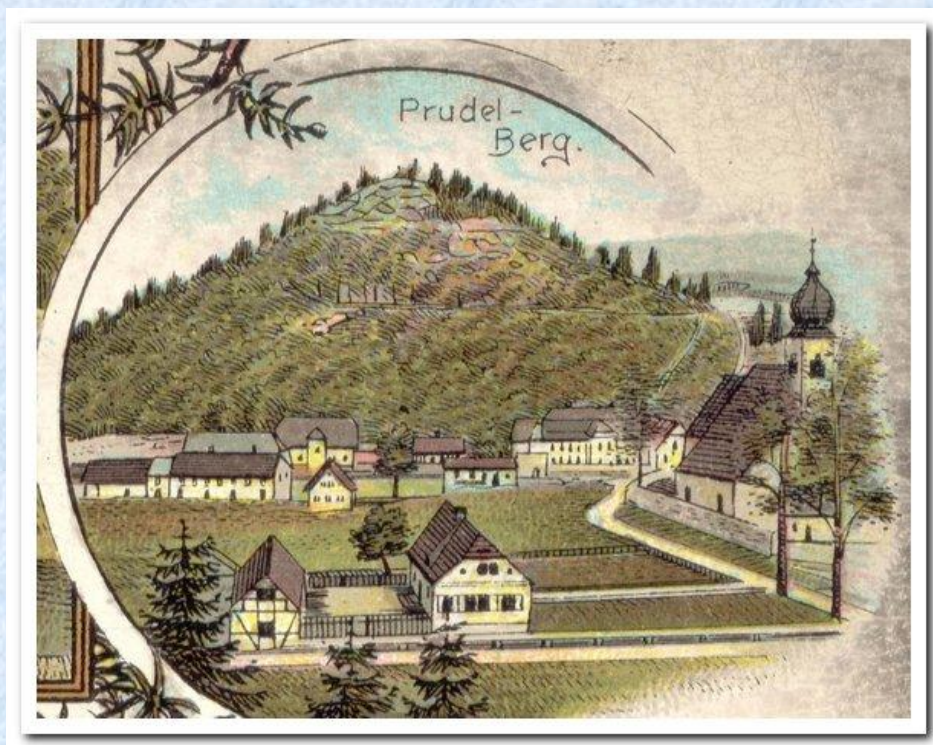
29.09.1824 r. – Uroczyste poświęcenie nowego budynku szkolnego. Z inicjatywą budowy szkoły wystąpił hrabia Heinrich XXXVIII von Reuss, kupując od chałupnika Hain'a za 250 talarów chałupę i przylegający teren (jest to parcela na której do dziś stoi budynek szkoły). Chałupa została zburzona a budowa nowej szkoły pochłonęła 2514 talarów 25 srebrnych groszy i 1 fennig (ta niebywała, pruska dokładność). Większość kosztów pokrył dziedzic a poświęcenia dokonał inspektor kościelny i szkolny Frisse z Warmbrunn (Cieplice). Trzeba pamiętać, że chodzi tu o szkołę ewangelicką, ściśle związaną z kościołem (dyrektor szkoły był przeważnie także kantorem w kościele) a nad tym wszystkim patronat dźwierzyl prawie zawsze właściciel wsi.

1835 r. – Po śmierci Heinrich'a XXXVIII (*9.10.1748 - †10.04.1835) który zostaje pochowany przy kościele w Stanisławowie, wieś dziedziczy Heinrich LXIII (sześćdziesiąty trzeci) Reuss (*18.06.1786 r. w Berlinie - †27.09.1841 r. w Stanisławowie)

Jest bratankiem poprzednika, który zmarł nie doczekawszy się potomka. Zmienia się też status właścicieli, gdyż ojciec tego ostatniego od 1817 r. nosi tytuł książęcy. Jego rodzina posiada także majątki w Brandenburgii.

1835 r. – Kościół w Staniszowie otrzymuje status kościoła symultanicznego.

Oznacza to, że w świątyni mogą być odprawiane nabożeństwa tak katolików, jak i ewangelików. Proces przystosowania domu Bożego do tej trudnej posługi potrwa jeszcze z 10 lat i będzie obwarowany wieloma warunkami. Luteranie będą musieli wykonać wiele prac remontowych. Nie będą jednak mogli, przynajmniej na początku, głosić kazań z ambony.

Centrum Stanisowa. Fragment kartki pocztowej z 1898 r. Widoczny kościół, nowa plebania z budynkiem gospodarczym. U podnóża Witoszy budynek szkoły, jeszcze parterowej. Na Witoszy nie ma jeszcze granitowego monumentu.

1845 r. – Oddanie do użytku nowego budynku plebanii, sfinansowanego z prywatnej kasy księżnej von Reuss.

W tym samym roku przeprowadzono także gruntowny remont podupadającego kościoła. Podwyższono sklepienie nawy głównej, w dachu umieszczono dwa okna (tzw. lukarny) doświetlające wnętrze. Zamurowano dotychczasowe wejście do świątyni, które znajdowało się po stronie południowej w miejscu dzisiejszego, środkowego okna. Przy tej okazji okna powiększono do dołu. Wszystko w celu doświetlenia wnętrza. Musimy pamiętać, że po obu stronach nawy głównej były empory (balkony), które skutecznie zatrzymywały dopływ światła.

Wejście do kościoła zostało wykute w wieży, zaś między szkarpami wybudowano neogotycki przedsionek. Schody, które z wnętrza świątyni prowadziły na chór, zostały rozebrane i zastąpione wejściem z zewnątrz. Księżna Caroline von Reuss ufundowała za 400 talarów nowe organy, które zostały umieszczone na drugim chórze. Instrument zbudował organomistrz

Schimbke z Schmiedeberg (Kowary). Ambona zostaje przeniesiona z południowej na północną stronę.

18.08.1845 r. – Zostaje poświęcony nowy cmentarz, utworzony na terenie podarowanym przez księżnę Reuss.

Nie ma w kronikach żadnych informacji o wcześniejszych miejscach pochówku zmarłych, co sugerowałoby, że wszyscy chowani byli w obrębie murów kościelnych. W takim wypadku teren przykościelny musiał być podzielony na część, gdzie chowano „jaśnie państwo” i drugą, dla spóółstwa. Idąc dalej tym tokiem rozumowania dochodzimy do wniosku, że spacerując dookoła kościoła poruszamy się po ogromnym cmentarzysku, gdzie przez ponad 500 lat chowane były doczesne szczątki wielu tysięcy mieszkańców Staniszowa.

To częściowo tłumaczy fakt znajdowania przez nas, podczas przygotowywania terenu pod budowę chodnika, wielkiej ilości ludzkich kości (40 centymetrów pod ziemią), które z należywym szacunkiem, na wyraźne życzenie księdza proboszcza, przewoziliśmy na nasz cmentarz, gdzie spoczęły w poświęconej ziemi.

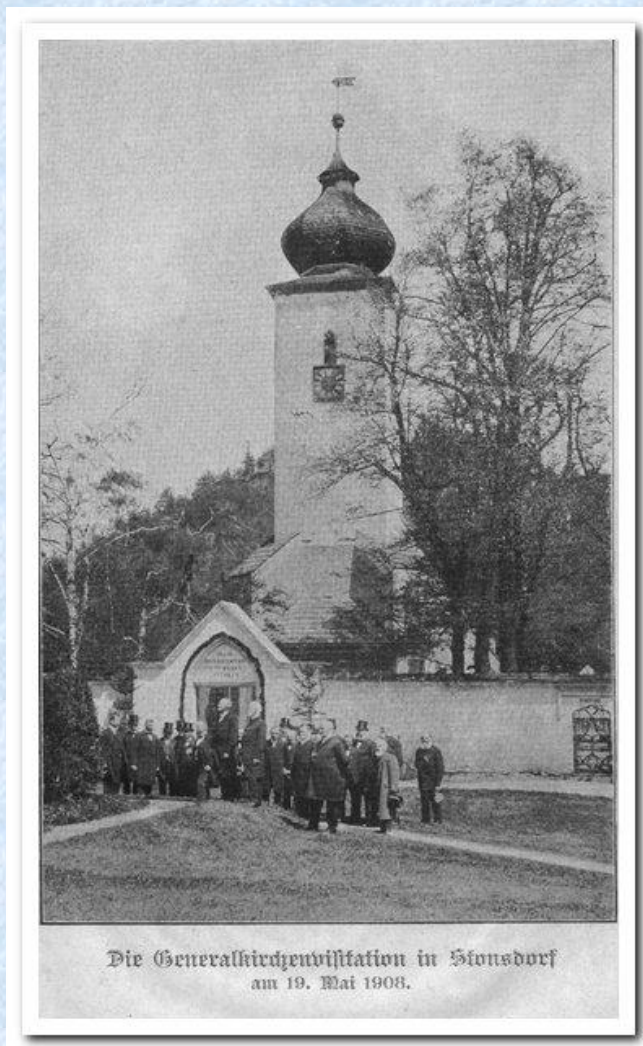
Pałac w górnym Stanisławowie. Litografia kolorowana, ok. 1830 r. Autor nieznany.

1846 r. – Budowa instalacji odgromowej na kościele w Stanisławowie.

1847 r. – Klęska nieurodzaju. Gwałtownie rosną ceny zboża i kartofli. Biedniejsi zaczynają cierpieć z powodu głodu. Dzięki pomocy rodziny książęcej najslabszym udaje się przeżyć ten trudny okres.

1848 r. – Wiosna ludów zawitała także do Staniszowa. Niepokoje społeczne, które nawiedziły prawie całą Europę, także tu, na Śląsku dały o sobie znać. Robotnicy walczyli o lepsze warunki pracy a chłopci coraz silniej domagali się uwłaszczenia. 22 marca tłum ludzi ruszył pod pałac. Kronikarz nie wspomina co księżna obiecała protestantom, w każdym razie obyło się bez użycia siły.

Pastor Prox, relacjonujący te wydarzenia pisze, że na te nowe hasła najbardziej podatni byli ludzie młodzi. Narzeka, że w owym roku, na 28 nowonarodzonych dzieci, aż 8 pochodziło z nieślubnego łoża.

Generalna wizytacja szkolna i kościelna 19 maja 1908 r. Bardzo rzadki dokument ikonograficzny, udostępniony przez Z. Wróblewskiego.

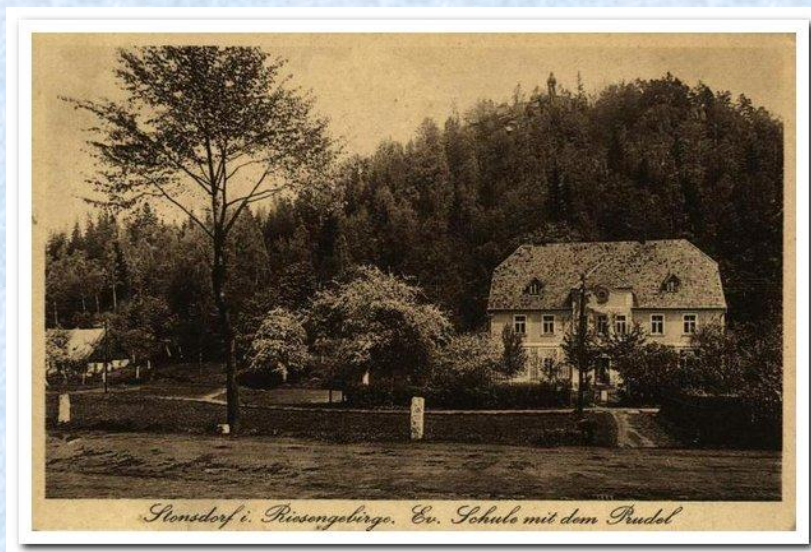
1852 r. – Majątek Stanisów dziedziczy najstarszy syn poprzednika, Heinrich XII (*8.03.1829 r. w Dreźnie - †15.08.1866 r. w Bad Lebenstein). Jego żoną była Anna Caroline hrabianka von Hochberg, Freiin von Fürstenstein (*23.07.1839 r. w Fürstenstein (Książ) - †14.03.1916 r. w Dreźnie)

27.09.1848 r. – W czasie pomiędzy nabożeństwem porannym a popołudniowym do kościoła w Staniszowie włamał się złodziej. Ukradł nakrycie ołtarza i otworzył tabernakulum. Pomimo, że został później w Jeleniej Górze złapany, kościół nie odzyskał skradzionego mienia.

9.06.1852 r. – Przebywający w okolicy Jego Wysokość Król Fryderyk Wilhelm IV z małżonką odwiedza naszą wieś. Młodzież szkolna i wszyscy mieszkańcy gotują mu uroczyste powitanie przed tutejszym browarem. Dostojni goście zostają pozdrowieni specjalnie skomponowaną pieśnią.

14.07.1853 r. – Fryderyk Franciszek, Wielki Książę Meklemburg-Schwerin odwiedza naszą wieś i wizytuje tutejszą szkołę. Jako następca tronu zaznajamia się z programem nauczania, wysłuchuje zarzutów stawianych nauczycielowi, opuszcza jednak wieś zadowolony z tego co zobaczył i usłyszał. Podkreśla swobodę wypowiedzi i samodzielność uczniów.

1856 r. – Klęska urodzaju. Jest to rok w którym, wg pastora Prox'a, 24-krotny plon nie należał wcale do rzadkości. Cena jęczmienia, na ten przykład, spadła przed świętami Bożego Narodzenia z 3 ½ talara do 1 ½ za jeden scheffel (ok. 150-160 kg.).

Szkola podstawowa w Staniszowie po 1901 r. Na Witoszy widoczny pomnik Bismarck'a. Główna ulica jeszcze nie utwardzona.

1863 r. – Z polecenia arcybiskupa (pisownia oryginalna, imię purpurata nieczytelne), z powodu złego stanu technicznego zostaje zburzona szkoła w Staniszowie. Na tym samym miejscu mistrz murarski Rech i cieśla Hande z Jeleniej Góry stawiają nową. Władze kościelne partycypują w kosztach budowy w kwocie 1710 talarów 27 srebrnych groszy i 2 fennigów. Ile kosztowała cała inwestycja, kroniki nie podają. Odbiór techniczny odbywa się 7 czerwca 1864 r.

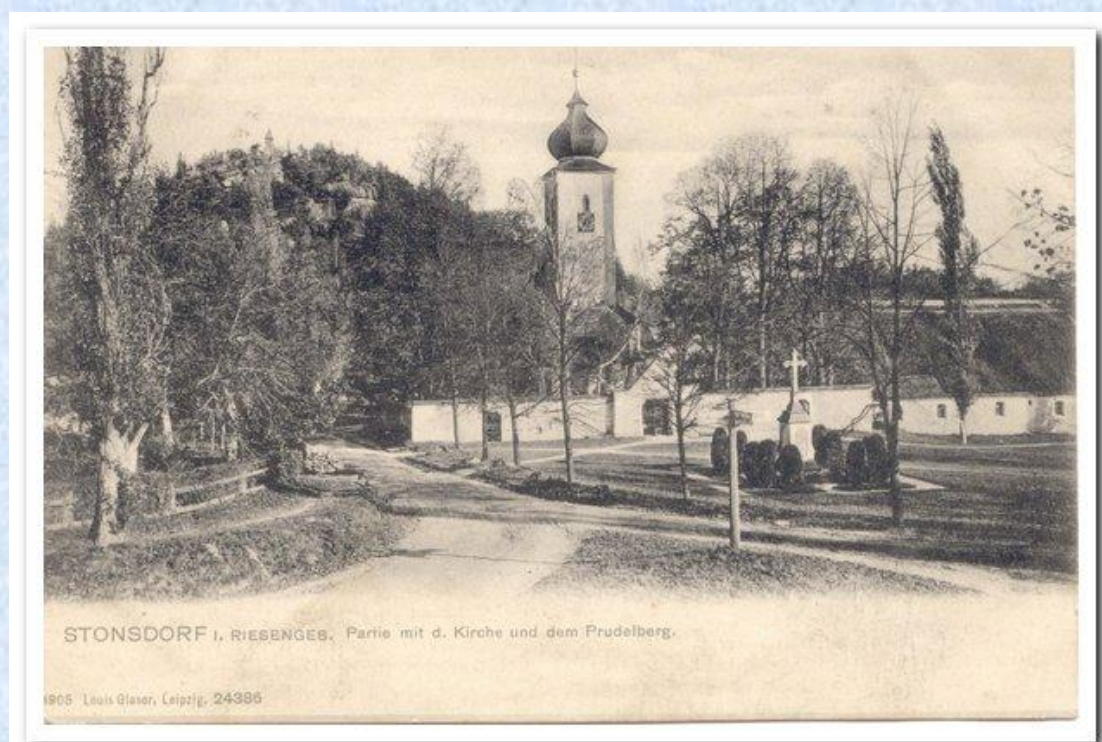
1866 r. - czerwiec – wybucha wojna prusko-austriacka. W tej wojnie Austria i Prusy rywalizowały o hegemonię w Niemczech. Wygrały Prusy. Pokój został zawarty w Pradze, 23 lipca. Z naszej wsi trzech mężczyzn zostało rannych a jeden zmarł na cholere, w Górnej Austrii.

3.07.1866 r. – Zostają zawieszane zajęcia w szkole, z powodu coraz wyraźniej słyszalnych odgłosów walk, dochodzących z frontu. Uczniowie i młodzież gromadzą się w kościele, gdzie wspólnie modlą się o zwycięstwo.

1866 r. – Epidemia cholery, która dotarła na Śląsk z Czech.
W Stanisławowie pochłonęła życie 13 osób, w wieku od 17 do 80 lat.
Zmarłych chowano w pośpiechu a dopiero później odprawiano egzekwia z udziałem pastora i młodzieży szkolnej.

15.08.1866 r. – W wieku 37 lat umiera książę Heinrich XII von Reuss.
Zmarł po długiej i ciężkiej chorobie. Zostaje pochowany przy kościele w Stanisławowie. W pogrzebie, który odbył się 22 sierpnia w naszym kościele, udział bierze następca tronu, książę Fryderyk Wilhelm.
Wdowa po Henryku XII, Anna Caroline Reichsgräfin von Hochberg, Freiin und Fürstenstein poślubia 25.08.1869 r. brata swego zmarłego męża, Heinrich'a XIII. Ich syn odziedziczy wieś.

31.12.1869 r. – W Stanisławowie odbywa się, przy udziale Wielkiego Księcia von Meklemburg-Schwerin i wielu innych szlachetnie urodzonych, pogrzeb księcia Heinrich'a XV Reuss, pana na Klipphausen w Królestwie Saksonii. Pochówek odbywa się przy niespotykanym, o tej porze roku, wietrze i mrozie.

Kościół i plac kościelny w Stanisławowie. Na placu pomnik ku czci poległych w wojnie francusko-pruskiej. W 1917 r. pomnik zostaje uszkodzony uderzeniem pioruna.
Archiwalna widokówka z lat 30 – tych.

1870 r.- lipiec – Wybuch wojny z Francją. Do wojska zostaje powołanych ok. 40 mężczyzn ze wsi. W walkach bierze udział dziedzic, Heinrich XIII Reuss

i jego najmłodszy syn, książę Heinrich XVIII. Wojna pochłonęła wiele ofiar, także żołnierzy z naszej wsi a wśród nich Heinrich'a XVIII, który będąc rotmistrzem w pierwszym regimencie dragonów, 16 sierpnia poległ w walkach pod Mars la Tour. W tej bitwie, po obu stronach zginęło ok. 30 tys. żołnierzy.

18.08.1876 r. – Uroczyste odsłonięcie i poświęcenie pomnika ku czci Heinrich'a XVIII von Reuss i innych poległych w wojnie francusko-pruskiej.

Pomnik umieszczono na placu kościelnym w Staniszowie (obecnie znajduje się tu granitowy głaz) a w uroczystości udział biorą uczniowie tutejszej szkoły, mieszkańcy i organizacje społeczne. Głos zabiera starosta królewski, książę Reuss auf Neuhoft a na koniec chór z Jeleniej Góry śpiewa pieśń napisaną i skomponowaną specjalnie na tę okoliczność.

1878 r. – Podczas bicia w dzwony, na zakończenie roku, jeden z nich urywa się i rozbija. W ciągu 5 lat na koszt parafii katolickiej zostaje odlany nowy i umieszczony na swoim miejscu.

1878 r. – Zostaje założona organizacja paramilitarna (coś na kształt bractwa kurkowego). **Wkrótce liczy 72 członków.**

Wymarsz bractwa strzeleckiego na coroczny konkurs strzelecki. Strzelnica znajdowała się tuż obok boiska sportowego. Zdjęcie z lat 30 – tych.

1880 r. – Parafia ewangelicka w Staniszowie otrzymuje od księżnej von Reuss podarunek, w postaci nowego zegara wieżowego, na miejsce starego, niestety nie nadającego się więcej do naprawy. Zlecenie wykonania i uruchomienia nowego zegara otrzymuje fabrykant Eppner z Silberberg (Srebrna Góra).

4.09.1881 r. – Otwarcie ośrodka „Augusten-Luisen-Pflege”. Ośrodek jest domem starców i domem opieki, gdzie na stałe przebywa od 3 do 5 osób. Chorzy i niedołążni mieszkańcy Staniszówa znajdują tu troskliwą opiekę. Opiekuje się nimi diakonistka (siostra zakonna), franciszkanka – Emilia Werner. Działalność tego domu opieki (nr 84) finansuje w całości rodzina książęca a w jego nazwie są imiona dwóch książęcych córek. Jest to budynek, w którym kiedyś była szkoła.

23.07.1884 r. – Heinrich XXVIII (*3.06 1859 r. w Staniszowie - †8.03.1924 r. w Berlinie) przejmuje z rąk swojego ojczyrna majątek Staniszów i obejmuje patronat nad naszą świątynią. W tym samym roku żeni się z Magdaleną Benigną, hrabianką zu Solms-Laubach.

12.10.1884 r. – Nowy dziedzic, Heinrich XXVIII organizuje dla wszystkich staniszowskich dzieci wielki festyn połączony z zabawą i wieloma innymi atrakcjami. Zabawa odbywa się w przypałacowym parku.

2.06.1887 r. – Dziedzicowi rodzi się syn, który na chrzcie (27 czerwca) otrzymuje imię Heinrich XXXIV. Sakrament chrztu został udzielony w naszym kościele a chrzestnymi zostali – Jego Królewska Wysokość, książę Wilhelm von Preussen i Wielka Księżna Wszechrusi, Maria Paulowna. Zachowałem tutaj oryginalną pisownię i tytułaturę. Chodzi o następcę pruskiego tronu i córkę cara.

Rocznica założenia straży pożarnej w Staniszowie. Pamiątkowe zdjęcie z lat 30 – tych. Na zdjęciu są także zaproszeni goście z Jeleniej Góry.

4.04.1891 r. – Godz. 18.30 – Na skraju kościelnego placu, nieopodal pomnika poległych w wojnie francusko-pruskiej, zostaje posadzony dąb (w oryginale - dąb cesarski). Jest to podniosła uroczystość, w której udział bierze organizacja paramilitarna i uczniowie tutejszej szkoły a także mieszkańcy wsi. Książę Heinrich XXVIII wygłasza bardzo patriotyczną mowę.

23.11.1892 r. – W kościele w Staniszowie odbywa się chrzest córki Heinrich’a XXVIII. Młoda dama otrzymuje imiona Benigna Caroline Elizabeth Charlotte. Matką chrzestną jest Jej Wysokość, królowa Rumunii, Elżbieta.

1.04.1893 r. – W Staniszowie rozpoczyna działalność straż pożarna. Ponieważ czerwony kur zbiera w naszej wsi coraz to obfitsze żniwo, z inicjatywy księcia Heinrich’a XXVIII powstaje najpierw komitet założycielski. Do akcji włączają się wszyscy mieszkańcy. Wkrótce, dzięki zbiórkom pieniędzy, loteriom i darowiznom uzbierano 2088 marek. Pieniądze przeznacza się na zakup mundurów, hełmów i niezbędnego sprzętu. Cała wieś buduje remizę. W 1894 r. strażacy otrzymują wóz pożarniczy (konny) z pompą (ręczną). Straż pożarna liczy sobie 48 aktywnych członków i 52 nieaktywnych.

23.09.1901 r. – Odświeżenie i poświęcenie obelisku ku czci kanclerza Niemiec, Bismarck’a na wzgórzu Prudelberg (Witosza). Z inicjatywy przemysłowców jeleniogórskich wybudowano, w centrum Wzgórz Łomnickich, na Witoszy potężny, granitowy obelisk. Kamień węgielny położono rok wcześniej. Budowla o wysokości 14 metrów kosztowała w owym czasie 9 tysięcy marek. Materiał (granit) pozyskano częściowo z wierzchołka góry a resztę trzeba było przetransportować z dołu, do czego użyto kieratu i czegoś na kształt wyciągu linowego. Ten imponujący obiekt był widoczny praktycznie z każdego zakątka Kotliny Jeleniogórskiej. W roku 1947 zostanie wysadzony w powietrze przez saperów z KBW (Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego).

Widok na centrum Stanisowa. Staw przy budynku nr 56. W tle nieistniejąca już restauracja. Całkiem z lewej słabo widoczny komin browaru. Ręcznie kolorowana widokówka z lat 20 –tych.

1908 r. – Budynek szkoły, dotychczas parterowy otrzymuje dodatkową kondygnację. Na pierwszym piętrze wydzielono dwa mieszkania dla nauczycieli.

1913 r. – Utwardzona i przebudowana zostaje droga z Jeleniej Góry. Wszystkie prace wykonywane są siłą mięśni. Jediną maszyną użytą podczas tej budowy jest walec parowy. Do tej pory Staniszków nie posiadał połączenia z Sosnówką (Seidorf). Droga z Górnego Staniszkowa prowadziła na Głębock. Jak zawsze, ród Reuss'ów stanął na wysokości zadania i mając na względzie dobro wsi i korzyści płynące z nowego rozwiązania komunikacyjnego, przekazał część swojej ziemi pod budowę drogi bitej do Sosnówki.

Budynek restauracyjno – hotelowy w centrum Staniszkowa, by night. Archiwalna widokówka ze zbiorów W. Dubanowskiego.

1917 r. – Uderzenie pioruna niszczy wierzchołek monumentu Bismarck'a. Dopiero w 1933 r. uszkodzenia zostają naprawione.

1921 r. – Utworzenie organizacji sportowej (Sport und Turnverein). Ćwiczenia sportowe przeprowadzano najpierw w budynku restauracji (nr 68). Niedługo potem organizacja otrzymuje od księcia teren u podnóża Witoszy, gdzie, jej członkowie z podziwu godnym samozaparciem, ręcznie budują boisko sportowe.

1924 r. – Heinrich XXXIV (*27.06.1884 - †19.01.1968) przejmuje dobra staniszowskie i zarządza nimi do czasu wysiedlenia, tj. 1945 r.

W momencie obejmowania schedy, folwark Staniszków Dolny nie należy już do rodziny, niemniej majątek ma wielkość 434 ha, z tego 246 ha to lasy.

1926 r. – Gmina Staniszków pozyskuje budynek nr 63 i teren do niego należący. Po adaptacji będą się tam mieścić gminne biura i agencja pocztowa. Kronika nie podaje, gdzie mieściła się agencja pocztowa wcześniej, bo że istniała nie ulega wątpliwości. Posiadam w kolekcji kilka kartek pocztowych z końca XIX w. osteplowanych stemplem – „Stonsdorf”.

Zakończył się ważny okres w dziejach Staniszowa. Wkrótce do wsi wkroczą Rosjanie i Wojsko Polskie. Zaraz za nimi szerokim strumieniem napłyną repatrianci i osadnicy z przeróżnych zakątków przedwojennej Polski. Nie ominą nas także szabrownicy. Wbrew pozorom, bardzo trudno jest pisać o naszej historii najnowszej. Nie mamy zwyczaju pisania kronik, mamy za to zwyczaj palenia wszystkiego co już nam nie jest potrzebne. Mam tu także siebie na myśli.

Powojenną historię Staniszowa stanowiąc będą przede wszystkim wspomnienia tych, którzy tej historii dotknęli własnymi rękami, oczywiście jeśli będą chcieli nam o tym opowiedzieć.

Marek Hachulski

2 stycznia 2011 r.